

سلامت و رفاهیت

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
موسسه آموزش عالی غیر دولتی ادیب مازندران

عنوان:

دیه غیرمسلمان در حقوق ایران

استاد راهنما:

دکتر ابوالحسن شاکری

استاد مشاور:

دکتر فخرالدین اصغری

پژوهشگر:

زهرا شیرخانی

بهمن ۹۵

وزارت علوم تحقیقات و فناوری
موسسه آموزش عالی
غیر انتفاعی ادیب مازندران

تأییدیه دفاع از پایان نامه - کارشناسی ارشد
رشته: فقه و مبانی حقوق اسلامی

با یاری از خداوند متعال جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد خانم زهرا شیرخانی دانشجوی رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی با عنوان "دیه غیرمسلمان در حقوق ایران" در تاریخ ۹۵/۱۱/۲۸ با نمره ۱۸/۵ و با درجه خوب درجه خوبی به تصویب رسیده.

نام و نام خانوادگی سمت

استاد راهنما

جناب آقای دکتر ابوالحسن شاکری

استاد مشاور

جناب آقای فخرالدین اصغری آقمشهدی

استاد داور

جناب آقای دکتر عباسعلی بهاری اردشیری

ارائه مقاله توسط دانشجو بلی خیر
نمره حاصل از ارزشیابی مقاله/مقالات دانشجو برابر ضوابط..... محاسبه و نمره نهایی دفاع از پایان نامه (مجموع نمره دفاع و مقاله) با درجه..... و با عدد..... با حروف..... تعیین گردید.

موسسه آموزش عالی غیر دولتی ادیب مازندران
موسسه آموزش عالی غیر دولتی ادیب مازندران

دسترسی به این مدرک بر پایه آیین نامه ثبت و اشاعه پیشنهادها، پایان نامه ها، و رساله های تحصیلات تکمیلی و صیانت از حقوق پدیدآوران در آنها (وزارت علوم، تحقیقات، فناوری به شماره ۱۹۵۹۲۹/۱ و تاریخ ۱۳۹۵/۹/۶) از پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایراندک) فراهم شده و استفاده از آن با رعایت کامل حقوق پدیدآوران و تنها برای هدف های علمی، آموزشی، و پژوهشی و بر پایه قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوطه شذنی است.

تقدیم به:

پدر و مادر عزیز و مهربانم

که در سختی ها و دشواری های زندگی همواره یآوری دلسوز و فداکار و پشتیبانی محکم و مطمئن برایم بوده اند.

همسر و فرزندان عزیزم

به پاس قدردانی از قلبی آکنده از عشق و معرفت که در محیطی سرشار از سلامت، امنیت، آرامش و آسایش را برایم فراهم آورده اند.

تقدیر و تشکر:

رسول خدا (ص) فرمودند:

«مَنْ عَلَّمَنِي حَرْفًا فَقَدْ صَيَّرَنِي عَبْدًا»

«از تمامی معلمان، استادان، دوستان و خانواده ام در کل دوران تحصیل سپاسگذارم»

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۲	مقدمه
۳	الف- بیان مساله
۴	ب- سوالات پژوهش
۴	ج- فرضیه های پژوهش
۵	د- پیشینه ی پژوهش
۵	ه - اهداف پژوهش
۵	و- معرفی الگوی روش کار
فصل اوّل: کلیات تحقیق	
۷	۱_۱_ مفهوم شناسی
۷	۱_۱_۱_ مفهوم دیه
۷	۱_۱_۱_۱_ دیه در لغت
۷	۱_۱_۱_۲_ دیه در اصطلاح
۸	۱_۱_۱_۳_ انواع دیه
۸	۱_۱_۱_۴_ مقادیر دیه
۱۰	۱_۱_۲_ مفهوم غیر مسلمان
۱۰	۱_۱_۲_۱_ کافر
۱۳	۱_۱_۲_۲_ غیر مسلمان کتابی الهی
۱۵	۱_۱_۲_۳_ اهل کتاب در فرهنگ اسلامی
۱۶	۱_۲_ تاریخچه دیه
۱۶	۱_۲_۱_ دیه قبل از اسلام
۱۶	۱_۲_۱_۱_ دیه در دوران باستان
۱۶	۱_۲_۱_۲_ دیه در آیین یهود
۱۷	۱_۲_۱_۳_ دیه در آیین مسیح
۱۷	۱_۲_۲_۱_ دیه در دین مبین اسلام
۱۷	۱_۲_۲_۱_ دیه قبل از انقلاب اسلامی ایران
۱۸	۱_۲_۲_۲_ دیه بعد از انقلاب اسلامی ایران

- ۱۹_۳_۱_ مبانی پرداخت دیه به غیر مسلمان ۱۹
- ۱۹_۳_۱_ حرمت خون ۱۹
- ۲۰_۳_۱_ بررسی روایات ۲۰
- ۲۰_۳_۱_ تسری قاعده ((لایبطل دم امرء مسلم)) ۲۰

فصل دوم: میزان دیه غیر مسلمان در حقوق ایران وفقه اسلامی

- ۲۴_۱_۲_ دیه غیر مسلمان ۲۴
- ۲۴_۱_۱_۲_ اقلیتهای دینی ۲۴
- ۲۴_۱_۱_۱_۲_ اقلیتهای دینی شناخته شده در قانون ۲۴
- ۲۴_۱_۱_۲_ مشخصه های اقلیت ها با توجه به دیدگاههای سازمان ملل متحد ۲۴
- ۲۵_۱_۲_ میزان دیه غیر مسلمانان در حقوق ایران وفقه اسلامی ۲۵
- ۲۶_۱_۲_۱_۲_ دیه غیر مسلمانان در قرآن ۲۶
- ۲۷_۱_۲_۱_۲_ دیه غیر مسلمانان در روایات ۲۷
- ۲۷_۱_۲_۱_۲_ دیه ذمی هشتصد درهم ۲۷
- ۲۸_۱_۲_۱_۲_ دیه ذمی چهار هزار درهم ۲۸
- ۲۸_۱_۲_۱_۲_ دیه ذمی برابر با دیه مسلمان ۲۸
- ۲۹_۱_۲_۱_۲_ برابری دیه ذمی با دیه مسلمان به قصدتغزیر قاتل ۲۹
- ۳۰_۱_۲_۱_۲_ تعلق دیه به مطلق اهل کتاب ۳۰
- ۳۰_۱_۲_۱_۲_ تعلق دیه به کفار غیرکتابی ۳۰
- ۳۲_۱_۲_۱_۲_ دیه غیر مسلمان از دیدگاه علمای عامه وامامیه ۳۲
- ۳۲_۱_۲_۱_۲_ برابری دیه مسلمان و غیر مسلمان صانعی ۳۲
- ۳۲_۱_۲_۱_۲_ نابرابری دیه مسلمان با غیر مسلمان ۳۲
- ۳۴_۱_۲_۱_۲_ غیر مسلمان دیه ندارد ۳۴
- ۳۵_۱_۲_۱_۲_ تساوی دیه مسلمان و غیر مسلمان ۳۵
- ۳۶_۱_۲_۱_۲_ حکم قتل کافروغیر مسلمانان به دست مسلمان ۳۶
- ۳۸_۱_۲_۱_۲_ دیه شهروندان غیر مسلمان غیر کتابی ۳۸
- ۳۹_۱_۲_۱_۲_ دیدگاه قانون مجازات اسلامی در مورد دیه مرد کافر ۳۹
- ۴۰_۱_۲_۱_۲_ مکان وقوع جنایت ۴۰
- ۴۱_۱_۲_۱_۲_ ارتکاب جرم داخل سرزمین ایران ۴۱
- ۴۱_۱_۲_۱_۲_ ارتکاب جرم خارج از ایران ۴۱

۴۲ ..... ۲_۶_۲ دیه مستامین و معاهدین

۴۳ ..... ۲_۶_۱ دیدگاه فقها

۴۳ ..... ۲_۶_۲ بررسی ادله تساوی دیه معاهد مستامن با دیه مسلمان

فصل سوم: پرداخت دیه غیر مسلمان توسط بیت المال در حقوق ایران وفقه اسلامی

۴۸ ..... ۳_۱_۱ پرداخت دیه غیر مسلمان از طریق بیت المال

۴۹ ..... ۳_۲_۲ مبانی مسولیت بیت المال مسلمین در قبال دیه غیر مسلمان

۴۹ ..... ۳_۲_۱ پایمال نشدن خون

۵۲ ..... ۳_۲_۲ قصور حکومت در ایجاد نظم

۵۴ ..... ۳_۲_۳ قاعده الضمان بالخراج

۵۶ ..... ۳_۲_۴ مصالح اجتماعی

۵۸ ..... ۳_۳ طرح دید گاهها

۵۸ ..... ۳_۳_۱ مبانی ادله موافقان مسئولیت بیت المال در قبال دیه غیر مسلمانان

۶۱ ..... ۳_۳_۲ مبانی ادله مخالفان مسئولیت بیت المال در قبال دیه غیر مسلمان

۶۵ ..... نتیجه وپیشنهادات

۶۷ ..... منابع و مآخذ

۷۲ ..... چکیده انگلیسی

۷۳ ..... عنوان انگلیسی

چکیده

سیره پیامبر صلی الله علیه و آله به ویژه در مدینه و با تشکیل حکومت نشان دهنده آن است که حتی در صورت غلبه بر دشمن و پیروی اکثریت جامعه از ایشان، باز هم حقوق اقلیت غیر مسلمان را به رسمیت شناخته و به پیروان خویش با تأکید و جدیت رعایت حقوق اقلیت را توصیه می‌کردند و تاریخ نشان می‌دهد که گروه‌های اقلیت آزادانه در جامعه زندگی کرده و نه تنها بر پذیرش دین جدید الزام نمی‌شدند که گاه مباحثات اعتقادی نیز در حضور مسلمانان با پیامبر داشته و با انگیزه‌ی به چالش کشیدن پیامبر صلی الله علیه و آله با ایشان احتجاج می‌کردند. امروزه حقوق اقلیت‌ها از دو جهت مطرح و مورد توجه است: یکی از جهت عدم تبعیض در اعمال حقوق و آزادی‌های اساسی نسبت به آن‌ها و دیگری از جهت حفظ هویت قومی و فرهنگی و مذهبی آن‌ها، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز در دو مورد از عنوان اقلیت‌های دینی نام برده است، یکی در اصل ۱۳ که تنها اقلیت‌های دینی رسمی را سه دین یهودی، مسیحی و زرتشتی ذکر می‌کند و دیگری در اصل ۶۷ که مربوط به سوگند خوردن نمایندگان در بدو انتخاب و نخستین جلسه مجلس است در قانون یک سلسله حقوق اساسی از قبیل تساوی در برابر قانون، محفوظ بودن جان و مال و شغل مسکن، آزادی عقیده، انتخاب شغل، برخورداری از تأمین اجتماعی، دادخواهی، آموزش و پرورش، برخورداری از روند عادلانه دادرسی، داشتن تابعیت، مشارکت در اداره امور کشور و امثال اینها را برای همه افراد و اتباع کشور و شهروندان ایرانی صرف نظر از هر نوع وابستگی قومی، زبانی، و مذهبی به رسمیت می‌شناسد و جملگی بدون تبعیض از این حقوق می‌توانند بهره مند گردند. در این پژوهش برآنیم تا پس از بررسی فقهی و حقوقی دیه غیرمسلمان و بیگانه، به بررسی دیه اقلیت‌ها در کشور بپردازیم. در مورد مسئولیت بیت المال مسلمین نسبت به جنایتی که شخص غیر مسلمان در قلمرو کشور جمهوری اسلامی ایران مرتکب می‌شود یا جنایتی که به او وارد می‌گردد، تصریح فقهی و قانونی وجود ندارد و در کتاب‌های حقوقی نیز مسأله بر سکوت واگذار شده است. این پژوهش با توجه به قواعد فقهی مرتبط و ادله فقهی بیانگر آن است که تفاوتی بین کافر و مسلمان وجود ندارد و همانطور که بیت المال نسبت به مسلمان مسئولیت دارد. نسبت به غیرمسلمان و بیگانه نیز مسئولیت داشته باشد.

واژگان کلیدی: دیه، غیرمسلمان، حقوق اقلیت، بیت المال، قواعد فقهی، جنایت.

حمد و سپاس خدایی را سزااست که انسان را در بهترین حالات آفریده و او را مسجود ملایک ساخت. جانشین خویش در روی زمین قرار داد و او را بر تمام مخلوقات، کرامت و برتری داد. از روح خویش در کالبد جان او دمیده و انسان‌ها را از تعرض به نفوس یکدیگر منع نمود. نه تنها متعرضین به نفوس را به عذاب اخروی وعده داد و مجازات دنیوی را برای آنان مقرر نمود، بلکه راضی شدن و بی تفاوت ماندن نسبت به کشته شدن افراد را نیز برابر شرک قلمداد نمود. به خون انسان‌ها به طور عموم احترام خاصی قایل شده و از هدر رفتن و ضایع شدن خون آنان نهی نمود. از این رو حاکمان را نیز مکلف به جبران خون به زمین ریخته شده‌ای دانست که جبران کننده‌ای نداشته و یا قدرت پرداخت خون بهای مقتول را ندارد و چنین تکلیفی بر دوش حاکمان از آن جهت نهاده شده است تا مبادا خونی به هدر رود. یکی از اصول مسلم و اساسی در دین مقدس اسلام احترام به ارزش و کرامت ذاتی انسان است. مهمترین جلوه و جنبه کرامت انسان نیز جان آدمی است و بقیه امور تابع و بدان وابسته است. بر اساس این اصل است که جان، آبرو، مال و ثروت، عقیده و رأی او، محترم شمرده شده است. در آیات نورانی قرآن کریم و روایات ائمه‌ی معصومین (ع) به حرمت جان آدمیان جدای از همه امتیازهای عرضی و فرعی از قبیل جنس، نژاد، رنگ، مذهب، عقیده و... تأکید شده است. چنان حرمتی که در هیچ یک از مکاتب حقوقی یافت نمی‌شود. طبیعی است این عطیه الهی که در مرحله تکوین و خلق بشر از سوی خداوند منان به انسان اعطا گردیده است، زمانی پاس داشته می‌شود که تساوی قانونی و حقوقی و برابری انسان‌ها و نبود ظلم و تبعیض در همه‌ی حقوق اجتماعی، مدنی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و... از سوی حاکمان و دولت‌مردان و آحاد جوامع انسانی در ارتباط و همزیستی با یکدیگر مراعات گردد. امروزه چه بخواهیم و یا نخواهیم پیشرفت صنعت ارتباطات و از بین مرزها و حصارها انسان‌ها را به یکدیگر نزدیک نموده و می‌رود که تمامی انسان‌های کره زمین در یک دهکده جهانی گردهم آیند و این فقه و حقوق اسلامی است که باید مسایل مستحدثه و مبتلا به جهانی فرا روی مسلمانان و حکومت اسلامی را در قرن معاصر حل و فصل نماید. فقه اسلامی، مکلف است با اجتهادی پویا و دخالت دادن دو عامل تعیین کننده زمان و مکان در آن و در عین حال با حفظ اصول و سنت‌ها و مرزهای اعتقادی خالص که لازمه قوام و پایداری هر آیین و مرام و مسلکی است و با منظور نمودن قاعده کرامت ذاتی انسان و با توجه به اندیشه‌های نوین جهانی شدن حقوق بشر در ابعاد مختلف اجتماعی، سیاسی، حقوقی و... و با در نظر گرفتن اصل استصلاح عقلی و مصالح ملزمه بشری و ضرورت‌های بایسته جهانی به تعارضات و چالش‌های داخلی و بین‌المللی موجود در زمینه ارتباط و هم‌زیستی با کفار و غیر مسلمانان و بیگانگان و در یک کلمه حقوق مطلق انسان‌ها پاسخ دهد. پر واضح است که اگر فقه و حقوق اسلامی با ارائه راهکارهای انسانی و منطقی و براساس مصالح عقلی و با در نظر گرفتن عناصر اجتهادی زمان و مکان و به موضوع همزیستی با کفار و ارتباط با آنان و حقوق آنها

در قلمرو و نظام جمهوری اسلامی ایران که امّ القرای جهان اسلام است نگاه کند، می‌تواند انتظار جذب غیر مسلمانان به تعالیم عالیه اسلام و گرایش مثبت آنان را به دین توحیدی داشته باشد. چنان که در تاریخ اسلام نمونه‌های فراوانی از این نوع برخوردهای صحیح و سالم و مألماً جذب غیر مسلمانان به دین اسلام را می‌توان مشاهده کرد.

الف - بیان مساله:

در منابع شرعی و فقهی و حقوق کیفری ایران و قوانین موضوعه مواردی در مورد پرداخت دیه غیر مسلمان بیان گردیده است.

سوالاتی در این پژوهش مطرح است که اگر جانی مسلمان است یا اگر جانی، غیر مسلمان نیز باشد دیه جنایت او در موارد مذکور در فقه جزایی و قوانین موضوعه پرداخت می‌شود؟ همچنین اگر منجی علیه غیر مسلمان باشد وضعیت چگونه است؟ برای تنقیح موضوع فرض کنیم که شخصی غیر مسلمان به عنوان مهاجرت یا گردشگری و... وارد قلمرو کشور جمهوری اسلامی ایران می‌گردد و یا بیگانه‌ای غیر مسلمان و یا حتی مسلمان که تابعیت بیگانه را دارد در حوزه قلمرو کشور مرتکب جنایتی می‌شود یا علیه او جنایتی واقع می‌گردد که اگر جانی یا منجی علیه شخصی مسلمان می‌بود براساس قوانین موضوعه و فقه جزایی بیت المال مسئولیت پرداخت دیه وی را بر عهده می‌گرفت. حال سوال این است که آیا در چنین مواردی بیت المال مسئولیت و وظیفه‌ای در پرداخت دیه‌ی شخص غیر مسلمان یا بیگانه را همچون فرد مسلمان و شهروند درجه‌ی یک خود دارد یا خیر؟ در فقه اسلامی و حقوق کیفری ایران و قوانین موضوعه تصریحی در این زمینه وجود ندارد و در کتابهای حقوقی نیز مساله به سکوت واگذار شده است. تحقیق حاضر تلاش دارد تا به بررسی مسئولیت و مقدار دیه غیر مسلمانان و بیگانگان از دیدگاه فقه جزایی و حقوق کیفری ایران بپردازد. اهمیت مشکل از آن جهت اساسی است که محاکم و دادگاه‌های کیفری در مقام رسیدگی به پرونده‌های مربوط به اتباع بیگانه و غیر مسلمان دچار سردرگمی می‌شوند و بر اساس قانون نیز مکلف به رسیدگی به پرونده و صدور حکم می‌باشند (اصل یکصد و شصت و هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران).

اگر چه قانون گذار پس از سالها قیل و قال و بحث‌های جنجال برانگیز حقوقی و فقهی سرانجام در تبصره ماده ۲۹۷ قانون مجازات اسلامی براساس نظر حکومتی ولی امر تکلیف دیه اقلیت‌های دینی شناخته شده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران را مشخص و نظر به تساوی و برابری دیه اقلیت‌های دینی با مسلمانان داد، اما هیچ اشاره‌ای به مسئولیت دولت و بیت المال نسبت به آنان در شرایط مشابه با دیگر مسلمانان و شهروندان کشور ننمود. متأسفانه تداوم این مشکل موجب انزوای کشور در عرصه‌ی بین المللی گردیده و حقوق کیفری ایران را از دو منظر داخلی و بین المللی با چالش جدی مواجه نموده است. اولاً اینکه حقوق کیفری ایران باید از نظر داخلی تکلیف حقوق بیگانگان اعم از مسلمان و غیر مسلمان که به صورت دائم یا موقت در قلمرو کشور اقامت دارند را روشن نماید و اصولاً باید مشخص کند که آیا آنان همانند مسلمانان و شهروندان درجه یک کشور از حقوق مقرر در قوانین موضوعه بهره مند می‌باشند یا خیر؟ ثانیاً از نظر بین المللی مطابق با اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاقین بین المللی حقوق مدنی و سیاسی و اجتماعی که به تصویب قوه مقننه ایران نیز رسیده است تساوی در برابر قانون بدون

هیچ گونه محدودیتی از جهت جنس، نژاد، مذهب و... جزء تعهدات رسمی بین المللی است و باید در قوانین داخلی نیز رعایت گردد. عدم اتخاذ سیاست جنایی، تقنینی و قضایی معقول و منطقی نظام عدالت کیفری ایران را مواجه با مشکلاتی فراگیر و حتی محکومیت در عرصه‌ی مجامع جهانی و بین المللی نموده است. به نظر می‌رسد که از مهمترین عوامل موثر در وقوع این مشکلات وجود نوعی تعارض و تضاد در دیدگاه‌های فقیهان اسلامی باشد. زیرا از آنجایی که پایه و اساس و منبع حقوق کیفری ایران را فقه اسلامی تشکیل می‌دهد و قواعد فقه تاثیر زیادی در حقوق ایران نموده است، متأسفانه برخوردهای متعارض دوگانه و یا چندگانه با مقوله‌ی حقوق غیرمسلمانان موجب ظهور و بروز مشکلات داخلی و خارجی گردیده است. قانون گذار اسلامی از یک طرف با آموزه‌های فقهی در ارتباط با کفار و غیر مسلمانان از جهت تعلق دیه به آنان مواجه است، و از طرفی دیگر با موازین، موثقی، اسناد و کنوانسیون‌های بین المللی که گاه تضاد موجود در جهت مخالف با یکدیگر می‌باشند.

ب- سوال های پژوهش:

- ۱) دیه یک مرد غیرمسلمان غیر کتابی تبعه ایران که در ایران صدمه دیده است چقدر می باشد.
- ۲) دیه یک انسان غیرمسلمان کتابی که بدون مجوز وارد ایران شده است چقدر است.
- ۳) دیه یک تبعه ایرانی غیر مسلمان کتابی که در خارج از کشور توسط ایرانی مسلمان صدمه دیده است آیا همان مقدار مقرر در قانون ایران است.

ج- فرضیه پژوهش:

- ۱) اگر غیر مسلمان کافر یاغیراهل کتاب تبعه ایران، توسط مسلمانی در ایران صدمه ببیند قصاص نمی شود و دیه هم ندارد.
- ۲) دیه یک انسان غیر مسلمان کتابی که بدون مجوز وارد ایران شده است هشتصد درهم می باشد.
- ۳) با توجه به درون مرزی بودن قوانین کیفری هر تبعه ایرانی غیر مسلمان کتابی که در خارج از که توسط ایرانی مسلمان صدمه ببیند براساس قوانین همان کشور با او رفتار خواهد شد.

د- پیشینه پژوهش:

هر فرد مسلمان یا غیر مسلمانی که مرتکب قتل یا جرح ویا آزارهموطن خود گردد مطابق قوانین قضایی وجزایی اسلام به مجازات خواهد رسید. (عمیدزنجان عباسعلی، ۱۳۶۲، ص ۱۳۶) یکی از احکام مقرر در دیات، لزوم متساوی بودن جانی با مجنی علیه در دین برای یکی بودن دیه پرداختی می باشد که بر اساس آن اگر هر دوی آنها مسلمان ویا غیر مسلمان باشند دیه آنها یکی است اما اگر مسلمانی، غیر مسلمانی را بکشد مقدار دیه او کمتر از دیه یک مرد مسلمان است (موسوی خمینی روح الله، ۱۳۶۳، ص ۴۶۸)

برخی از فقها مقدار این دیه را در اختیار حاکم دولت اسلامی قرار داده اند که به صلاحدید خودمی تواند آن را برابر با دیه قتل مسلمان قرار دهد (محقق حلی، ۱۳۷۳، ص ۱۰۱۸) و مقاله دیه اهل ذمه و شهروندان غیر مسلمان، (سید محمود هاشمی شاهرودی، ص ۵۴ و ۵۳، ۱۳۹۲) از نظر شیخ طوسی اگر کسی عادت به کشتن اهل سنت داشته باشد باید دیه کامل بدهد تا دست به این عمل نزند (نجفی محمد حسن، ۱۳۸۶، جواهر، ج ۴۳، ص ۳۹)

ه- اهداف پژوهش:

هدف از انجام تحقیق در این مسئله این است که نحوه ارج نهادن به خون غیر مسلمان در دین مبین اسلام چگونه در نظر گرفته شده است. و فلسفه فرق بین دیه مسلمان با غیر مسلمان بررسی شود اگرچه بر اساس اصل انعطاف پذیر بودن فقه شیعه بر حسب زمان بحث های فراوانی در این خصوص صورت گرفته و بنا به مصلحت مسلمانان و به تبع وضع قوانین حقوق بشر قانون کشور متناسب با آن تغییر نموده است.

و- معرفی الگوی روش کار:

در این تحقیق که تحت عنوان مسؤلیت بیت المال مسلمین در قبال دیه غیرمسلمانان و بیگانگان از دیدگاه فقه جزایی و حقوق کیفری ایران می باشد، از روش توصیفی- تحلیلی (منابع کتاب) استفاده خواهد شد و نگارنده تلاش خواهد کرد که با مراجعه به منابع فقهی و قوانین موضوعه و قواعد فقه اسلامی و اصول کلی حقوق بین الملل مسؤلیت دولت و حکومت اسلامی یا همان بیت المال را در قبال دیه غیرمسلمانان و بیگانگان مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار دهد. بدیهی است گستره ی موضوعی این تحقیق شامل تمامی این گروه های غیرمسلمانان و بیگانه اعم از اهل کتاب و اقلیت های شناخته شده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و دیگر فرق غیرمسلمان خواهد بود.

فصل اوّل

کلیات

۱-۱- مفهوم شناسی

۱-۱-۱- مفهوم دیه:

۱-۱-۱-۱- معنای لغوی دیه:

دیه مصدری است از (ودی) که (و) از ابتدای آن حذف و به جای آن (ة) به آخرش اضافه شده مانند: (عدة) از (وعد) و (هبة) از (وهب) در فارسی به آن خون بها می گویند. در کتاب لسان العرب آمده است: الدیة: حق القتل. الجوهری: الدیة واحدة الدیات والهاء عوض من الواو دیه حق مقتول است. جوهری می نویسد: دیه مفرد دیات است و (هاء) عوض از (واو) است.

سپس ادامه می دهد: اگر خواستی از آن امر بسازی، می گویی: (دِ فلاناً) و برای مثنی (دیا) و برای جمع (دوا) به کار می رود. و این حدیث که می فرماید: اگر خواستید قصاص کنید و اگر خواستید دیه بگیرید به همین مفهوم است. (وادوا) از باب مفاعله است. (ابن منظور، ۱۴۰۵ق، ۳۸۳)

۱-۱-۱-۲- دیه در اصطلاح:

در ماده ۲۹۴ق.م.ا. اصطلاح دیه، چنین تعریف شده: دیه مالی است که به سبب جنایت بر نفس یا عضو، به مجنی علیه یا ولی یا اولیای دم او داده می شود.

مطابق نظر دکتر گرجی، این تعریف کامل نیست (گرجی، ۱۷، ۱۳۸۰) و جنایت بر منفعت مانند آسیب رساندن به شنوایی که بدون آسیب دیدن ظاهر عضو صورت می پذیرد، را دربر نمی گیرد، اما به نظر می رسد که می توان از بین بردن کارایی یک عضو را جنایت بر آن تلقی نمود، هرچند آن که در ظاهر به عضو آسیبی نرسد.

دکتر گرجی، دیه را این گونه تعریف کرده است: غرامت های مالی را که شخص جانی در جنایت های غیر عمدی باید بپردازد، دیات گویند. همین طور در جنایت عمدی در صورتی که مجنی علیه یا اولیای او به جای قصاص، به دریافت دیه و غرامت مالی، صلح کنند. مقدار این غرامت ها در شریعت اسلام غالباً تعیین شده است، اما مجنی علیه یا اولیای او می توانند از لحاظ مقدار با جانی صلح کنند.

امام خمینی(ره) در تعریف دیه آورده است:

دیه مالی است که به دلیل جنایت بر نفس فرد آزاد و یا کمتر از آن (نفس) واجب می شود، چه میزان آن معین باشد، چه نباشد، و بسا مواردی را که میزان آن معین نباشد، اُرش و حکومت نامیده و دیه معین را دیه نام گذاری کرده اند(خمینی، ۱۳۶۳، ۴۹۸)

آیا دیه حکمی تأسیسی است؟ در بین قبایل عرب پیش از اسلام، نظام واحدی در خصوص خون خواهی حاکم نبود و در پی قتلی که صورت می گرفت، اعم از عمدی و یا غیر عمدی، خون های بسیاری ریخته و حرمت های فراوانی شکسته می شد. گویی همه افراد قبیله در پی قتل یکی شان، چنان اولیای دم در انتقام جویی می کوشیدند و به تعبیری، تا انتقام خون ریخته شده را نمی گرفتند، آرامشی احساس

نمی کردند، تا آن که با توجه به جنگ ها و خون ریزی هایی که در پی قتل یکی از افراد قبیله رخ می داد. برای پایان دادن به انتقام و منازعات و درگیری های خونین، نظام پرداخت دیه در بین اعراب قبل از اسلام متداول گردید. برای همین، قبل از ظهور اسلام نیز در بین اعراب جاهلی نظام دیه حاکم بوده است (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ۱۹/۱۴۵) بنابراین، دیه در شریعت اسلام حکم امضایی است، نه تاسیسی.

۱-۱-۳_ انواع دیه

دیه را به اعتباری می توان به دیه اصلی و دیه بدلی تقسیم کرد:

دیه اصلی دیه ای است که با قتل شبه عمد و یا خطای محض، اصالتاً ثابت می شود. به تعبیر دیگر دیه در این دو مورد اثر اصلی و اولی جنایت ارتكابی است. البته این دو با هم تفاوت دارند. در قتل شبه عمد شخص جانی مسئول پرداخت دیه می شود، اما مطابق نظر مشهور فقها در قتل خطای محض، عاقله جانی مسئول پرداخت دیه به شمار می روند.

دیه بدلی، همان دیه بدل از قصاص به شمار می آید. یعنی در جایی که حکم اصلی و اولی قصاص است، اما به دلیل فقدان یکی از شرایط قصاص و یا به دلیل توافق جانی و اولیای دم، دیه پرداخت می شود.

دیه بدلی به دو دسته تقسیم می شود:

الف: دیه بدلی اختیاری

ب: دیه بدلی قهری

دیه بدلی اختیاری در موردی است که اولیای دم از قصاص صرف نظر می کنند و به دریافت دیه با جانی به توافق می رسند. همان طور که ماده ۲۵۷ ق.م.ا.بدان اشاره دارد.

قتل عمد موجب قصاص است، لکن با رضایت ولی دم و قاتل به مقدار دیه کامله یا به کمتر یا زیادتر از آن تبدیل می شود.

دیه بدلی قهری، به جای قصاص و در مواردی ثابت می شود که دو طرف توافقی نکرده باشند و عوامل و اسباب خارج از توافق دو طرف در کار نباشد.

۱-۱-۴_ مقادیر دیه

الف_ دیه جان

در شریعت برای ارتكاب قتل شش نوع دیه مقرر شده است: صد شتر؛ دویست گاو؛ دویست حله که هر حله دو لباس از برد یمنی است؛ هزار دینار، هزار گوسفند و ده هزار درهم.

جانی در صورت ثبوت دیه و مطالبه اولیای مقتول _ مختار است یکی از شش نوع یاد شده را به عنوان دیه بپردازد و اولیای مقتول حق ندارند او را بر پرداخت یکی معین از آنها مجبور کنند، مگر

آنکه در موارد ثبوت قصاص، بر پرداخت دیه تراضی کنند، که در این صورت، اختیار یکی از شش چیز منوط به توافق بزهدار و اولیای دم خواهد بود. (جواهر الکلام، ۱۳۸۶، ج ۴۳، ص ۴)

چنانچه قتل در یکی از ماههای حرام (رجب، ذیقعد، ذیحجه و محرم) رخ دهد، به مقدار یک سوم بر دیه افزوده می‌شود (جواهر الکلام، ۱۳۸۶، ج ۴۳، ص ۲۶).

دیه کامل، مختص به مرد مسلمان آزاد است و دیه زن مسلمان آزاد نصف آن است. کشتن کافر دیه ندارد، مگر اهل ذمه که دیه مرد ذمی هشتصد و زن ذمی چهارصد درهم است. دیه برده، قیمت او است، مگر آنکه قیمت وی از دیه انسان آزاد بیشتر باشد که در این صورت دیه او دیه انسان آزاد است (جواهر الکلام، ۱۳۸۶، ج ۴۳، ص ۴۱ و ۴۲).

ب_ دیه اعضا

اعضایی که در بدن انسان یگانه‌اند، مانند زبان دیه کامل دارند، و اعضایی که جفت‌اند، مانند چشم، هر دو با هم یک دیه کامل و هر کدام به تنهایی نصف دیه دارند، مگر لب پایین و بیضه سمت چپ که برخی، دیه هریک از آن دو را دو سوم دیه کامل دانسته‌اند.

برخی گفته‌اند: دیه آنچه در بدن چهارتایی است، مانند پلکها، دیه کامل و دیه هریک به تنهایی یک چهارم دیه کامل است. آنچه در بدن ده تایی است، مانند انگشتان در قطع همه، دیه کامل و به قول مشهور در هر یک، یک دهم دیه ثابت است. (عاملی، سید جواد، ۱۴۲۱ق، ج ۲۱، ص ۱۹۱-۱۹۲) در شریعت برای بعضی اعضا دیه‌ای تعیین نشده و به جای دیه، ارش (حکومت) ثابت است. در ارش، برده برای آزاد اصل قرار داده می‌شود؛ بدین معنا که برای تعیین ارش جنایت بر انسان آزاد، وی برده فرض می‌شود؛ چنان که در مواردی که برای عضو در شرع دیه معین شده است، انسان آزاد برای برده اصل قرار داده می‌شود (جواهر الکلام، ۱۳۸۶، ج ۴۲، ص ۱۲۶)

ج_ دیه منافع

منافعی که با از دست دادن آنها به سبب جنایت، دیه کامل ثابت می‌شود عبارتند از: عقل؛ شنوایی هر دو گوش، بینایی هر دو چشم، بویایی هر دو مجرای بینی، بنابر نظر مشهور، سلسل البول که با عروض آن، شخص توان نگهدارندگی ادرار خود را از دست می‌دهد، چشایی بنابر نظر برخی، توان انزال در آمیزش، قدرت نطق، انحراف پیدا کردن گردن از حالت طبیعی، شکستن بعصوص و خارج شدن مدفوع بدون اختیار به سبب آن بنابر قول مشهور، صدا، افضا بنابر مشهور، آسیب دیدگی مثانه دختر به سبب ازاله بکارت که منجر به خروج بی اختیار ادرار گردد، و جمع شدن دو لب بنابر قول برخی، دیه شل شدن عضوی از اعضا، دو سوم دیه آن عضو است، مگر در آلت تناسلی مرد که در شل شدن آن نیز دیه کامل ثابت است (جواهر الکلام، ۱۳۸۶، ج ۴۳، ص ۲۰۷ و ۲۹۰ و ۲۵۲ و ۲۸۵ و ۳۱۶،)

۱_۱_۲_ مفهوم غیر مسلمان

غیرمسلمان کسی است که به توحید و نبوت یا هر دوی آنها معتقد نیست. یعنی کسی که وجود خدا را انکار می کند. یا کسی که برای خدا شریک قائل است. یا کسی که پیغمبری پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله وسلم) را قبول ندارد. یا کسی که در امور فوق شرک می ورزد. و یا منکر ضرورت دین است و انکار او به انکار خدا و رسول می انجامد. بنابراین دایره مفهومی غیرمسلمان و کافر برابر است. در فقه اسلامی نیز آنچه که بین فقیهان رایج و معمول می باشد استفاده از اصطلاح کافر بجای غیر مسلمان است.

در ماده ۳۱۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و دو تبصره آن، مجنی علیه به مسلمان و غیر مسلمان و سپس غیر مسلمان به چهار دسته ذمی، مستامن، معاهد و غیر اینها تقسیم شده اند که در اینجا به اختصار به تعریف آن ها پرداخته خواهد شد بدین منظور در این بحث برای دریافت و درک بهینه موضوع به موضوعات مرتبط با واژه غیر مسلمان و تعبیر گوناگون از آن پرداخته و آن ها را مورد تحلیل و بررسی قرار خواهد گرفت.

۱_۱_۲_۱_ کافر

الف_ کفر در لغت

در زبان عربی کفر در معانی متعددی به کار رفته است:

پوشاندن و مخفی کردن: کسی که چیزی را می پوشاند و از دید مخفی می کند کافر نامیده می شود. به همین دلیل به کشاورز که دانه را در زمین مخفی می کند کافر گفته می شود (ابن منظور، ۱۴۰۵ ق، ۸۵).

ناسپاسی: زیرا ناسپاسی سرپوش گذاشتن بر نعمت است. همانند آیه شریفه که می فرماید: سپاس مرا بجا آورید و ناسپاسی نکنید (بقره/۱۵۲).

بیزاری جستن، ((مجمع البحرین، ذیل ماده کفر)): همانند آیه شریفه قرآن که می فرماید: در روز قیامت هر یک از دیگری بیزاری می جوید و به یک دیگر لعن و نفرین می کنند (عنکبوت/۲۵).
نافرمانی و شورش: هنگامی که گفته می شود اهالی فلان منطقه کافر شدند یعنی شورش کردند (ابن منظور، ۱۴۰۵ ق، ۸۹).

که در آیات قرآن هم این معنا به کار رفته است و بر هر کس از مردم که توانایی رسیدن به خانه کعبه را داشته باشد حج آن خانه واجب است و هر کس نافرمانی کند و حج به جا نیآورد به خود زیان زده که خدا از طاعت خلق بی نیاز است (ال عمران/۹۵).

انکار: کسی که چیزی را انکار می کند نسبت به آن کافر شده است لذا به همین جهت است که به منکران خدا کافر گفته می شود. (مجمع البحرین و لسان العرب ذیل ماده کفر) در آیه شریفه چنین